

делает попытку сделать акцент на его ценностной и антропологической силе. Также исследуется его влияние на формирование системы права.

Ключевые слова: *обычай, общественные отношения, регулятор, правовая система, морально-правовая философия, антропология права.*

THE CUSTOM OF SOURCE LAW

Trofimenko V. A.

The publication is devoted to one of the oldest public regulators public relations – custom. Showing its development in Ukraine and to international law. Analyzing the history of the custom, the author makes an attempt to focus on its value and anthropological force. Well as shows its influence on the legal system.

Keywords: *custom, public relations, controller, legal system, moral and legal philosophy, anthropology of law.*

УДК 340.12 + 1:316.3

В. О. Захарова, здобувачка

ЦІННІСНА ОРІЄНТАЦІЯ ЕКОПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ

Досліджено ціннісні орієнтири екоправового виховання, центральним серед яких вбачається право на життя як фундаментальне, природне і абсолютне право, необхідність захисту якого викликана не тільки трагічними наслідками технократичного способу життя суспільства, а й відповідальністю людини перед Природою та майбутніми поколіннями.

Ключові слова: *екоправове виховання, екософія права, екоправова свідомість, ціннісна орієнтація.*

Актуальність проблеми. Сьогодні спільнота України переживає доволі драматичний етап свого розвитку, коли на зміну пануючої протягом десятиліть радянській системі цінностей не знайшлося якісно нової і при тому такої ж потужної системи ціннісних орієнтирів, наслідком чого стало перебування країни в суперечливих і складних умовах довготривалих соціальних трансформацій. Разом із тим транзитивні умови розвитку суспільства являють собою підходящий ґрунт для швидкого «прищеплення» нових правових ідеалів, які на конституційному рівні окреслені як мета і загальний правовий орієнтир на розбудову правової державності. Тому в сучасній Україні в умовах масштабних кризових явищ у політичній, економічній, ідеологічній сферах життя суспільства важко переоцінити важливість пошуку певного загального соціо-

культурного знаменника, спроможного зняти напруженість у зазначених сферах життєдіяльності громадян.

Невдоволення політичними заходами, спори на національному та конфесійному ґрунті, глибоке соціальне розшарування суспільства, загрозливі показники злочинності, безперечно, є чинниками, що віддаляють державу від статусу правової і соціальної. Але треба пам'ятати, на якому тлі розгортаються деструктивні явища державного масштабу. Йдеться про світову екологічну кризу, що несе в собі загрозу значно більшу, ніж зміни державного ладу чи нескінченні політичні протистояння в кожній окремій державі, оскільки ставить під сумнів життя сучасних та майбутніх поколінь, буття людини у цьому світі.

Збереження життя та відновлення стану довкілля, яке відповідає життєвим потребам людей, є завданням, що вимагає, по-перше, консолідації якомога більшої кількості суспільних сил і держав в цілому стосовно попередження загрози глобальної екокатастрофи; по-друге, усвідомлення кожною людиною реальності наслідків цієї загрози; по-третє, реалізації можливостей потужного регулюючого впливу на суспільні відносини з метою зведення вимог екологічної безпеки до рівня імперативу повсякденної людської діяльності, до чого, власне, акцентує увагу увесь досвід законодавчого вдосконалення охорони довкілля країнами Європейського Союзу [1, с. 500–518; 2] та теоретичні нароби, зокрема, таких провідних фахівців з екологічного права нашої країни, як В. Андрейцев [3], А. Гетьман [4], М. Шульга [5], В. Бредіхіна [6]. Усі ці вимоги-завдання можуть знайти реальне здійснення тільки у правовій площині існування людини, через якісні зміни саме правового виміру реальності. На жаль, його аксіологічна складова у цьому сенсі залишається ще недостатньо дослідженою. Ось чому *метою* пропонованої наукової розвідки є вивчення ціннісного аспекту екоправового виховання.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Оскільки право є визнаним регулятором суспільних відносин, саме у правовій царині доцільним убачається пошук шляхів екологізації свідомості, перетворення вимог екологічної культури на стійку мотивацію поведінки, підіймаючи її на якісно новий рівень усвідомлення свого правового статусу вже через екоправову культуру і екоправову свідомість.

Загальноновизнано, що спрямованість настанови суб'єкта та його діяльності на певну цінність є ціннісною орієнтацією. У цьому сенсі, як зазначає, зокрема, В. Нерсисянц, право у своєму аксіологічному вимірі виступає як сувро визначена форма правових цінностей та специфічна форма правової обов'язковості, відмінна від усіх інших (моральних, релігійних тощо) форм обов'язковості та ціннісних норм [7, с. 54].

Дійсно, людина завжди сприймає реальність особистісно, завжди крізь призму свого «Я». Яким же чином досягти того, щоб у цій призмі завжди мав місце своєрідний фільтр — моральності, гідності і *природності* правової обов'язковості? Безперечно, через цілеспрямований, науково обґрунтований,

методологічно і матеріально забезпечений процес правового виховання [8], в якому в сучасних умовах актуалізується така складова, як екоправове виховання.

Ціннісний аспект, без сумніву, є найважливішою складовою правового виховання. У цьому разі заслуговує на увагу визначення Р. Кравцова, який під правовим вихованням розуміє цільовий вплив, спрямований на формування системи морально-правових цінностей особистості, що забезпечує високий рівень правової культури [9, с. 6].

Слушною є і думка про те, що у системі виховання людини безпосередньо пов'язане з правовим вихованням тільки моральне виховання, а всі інші види виховання мають фоновий характер, є похідними від зазначеного зв'язку. Тому цільові настанови правового виховання повинні бути повністю погоджені з цільовими настановами морального виховання, що можливо тільки за певних суспільних умов, у суспільствах і державах певних типів. Оптимально цей зв'язок діє у правовій державі [10, с. 10].

Обгрунтовуючи нагальну необхідність становлення і розвитку екоправового виховання, слід звернутися до аналізу ціннісних орієнтирів, що лежать в основі цього процесу, адже екоправове виховання як генеральну мету переслідує формування високого рівня екоправової свідомості громадян та їх екоправової культури, яка є фактично засобом трансляції відповідних цінностей.

Центральне місце в ієрархії екоправових цінностей посідає право на життя. Обгрунтування абсолютного характеру права на життя як правової цінності є світоглядною і методологічною основою концепції екофілософії права як філософського вчення про гармонізацію відносин між людьми як правовими особистостями та їх соціумом з Природою на основі усталення екоправової культури як регулюючого чинника соціоприродного розвитку [11].

Життя є цінністю, якій притаманні такі характеристики, як природність і абсолютність [12, с. 87–93]. Життєвий потенціал є рисою усього природного, протягом багатьох століть ми можемо спостерігати, як у Природі знову і знову відтворюється життя. І, як правило, життя природного світу, якого в меншій мірі торкається техногенний вплив людської цивілізації, відтворює себе успішно і без відхилень від норми. Подібне відбувається і в соціумі: чим менше люди відсторонюються від природного у собі, тим менше потерпають природа і людський генофонд. ХХ століття стало в своєму роді «показовим» в аспекті пригнічення в людині відчуття і усвідомлення свого зв'язку з Природою, внаслідок чого сьогодні людство балансує на межі екологічної кризи, потерпаючи від численних надбань цивілізації — від атомної зброї до звички куріння. Але в сучасному соціумі зусилля однієї людини, її намагання жити в гармонії із Природою не захистять її від загроз, які несе в собі уся соціотальна система [12, с. 230].

Тому захист такої цінності, як життя, потребує саме правового забезпечення. Правові засоби і заходи із захисту зазначеного права в змозі як установити державну політику із захисту довкілля, так і надати відповідний позитивний імпульс діяльності громадських природоохоронних організацій.

Один з перших дослідників цієї проблематики В. Мунтян називав головною метою охорони природи, основним принципом природоохоронної діяльності збереження і поліпшення стану довкілля для життя нинішнього і майбутнього поколінь [13, с. 22–24]. Таким чином, поступово, але невідворотно усвідомлення права на життя не тільки сучасників, а й людей, що мають жити у майбутньому, поширюється як в наукових правознавчих колах, так і серед пересічних громадян, про збільшення питомої ваги яких в суспільстві свідчить із року в рік зростаюча громадська активність із захисту довкілля.

Погодимось із думкою, що право людини на життя — це свобода людини безпосередньо реалізовувати можливості, які вона має внаслідок своєї належності до виду *Homo sapiens* як продукту загальноприродної еволюції, феномен якої був осмислений ще античною натурфілософією, та задовольняти необхідні сутнісно-якісні біологічні, соціальні, духовні, економічні та інші потреби, неподільні із самою амбівалентною природою людини, що об'єктивно визначаються досягнутим рівнем розвитку людства і мають бути всезагальними. У такому ракурсі право на життя тлумачиться як право на вітальне (біологічне), соціальне та духовне існування, обґрунтовуються його фундаментальний характер, головне місце в системі прав людини [14].

Людина значно легше усвідомлює цінність права на життя та права на безпечне довкілля, що безумовно і логічно кореспондує першому, якщо основи екофільного світосприйняття прищеплюються їй з дитинства і цілеспрямовано, через систему знань про основи гармонійного співіснування у «природному спільностві» (термін К. М. Маєр-Абіха [15, с. 9]), формують настанову не тільки на несприйняття деструктивної, технократичної політики у природній сфері, а й на активний творчий пошук компромісних, екофільних засад економічних, політичних та культурних відносин у межах кожної країни та й усього соціоприродного універсуму. Саме цій меті має слугувати система екоправового виховання, заснована на екоправовій методологічній базі [16], що формується засобами екоправової рефлексії і апелює до такого рівня правосвідомості особистості, як усвідомлення прав Природи на захист та власної відповідальності, яка поширюється на увесь «природний спільно-світ». Оскільки людина у екоософському баченні спроможна бути творцем гармонійного соціуму, вона повинна разом зі своїм правом на боротьбу за безпечне довкілля усвідомлювати і власну відповідальність за те, чи є її щоденна діяльність екофобною чи екофільною, чи будуть носіями права не тільки сучасники, а й прийдешні покоління, для яких наше право на безпечне довкілля для існування сьогодні є правом на існування як таким.

Важливе запитання для екоправового виховання: яким чином досягти згуртування суспільства, розширеного на носіїв екофільної та екофобної правосвідомості? Вважаємо, що відповідь на нього, напевне, можлива саме за допомогою філософської екоправової рефлексії, яка виходить з принципу безальтернативності для людства вимоги захисту ним Природи і життя.

Треба спільними зусиллями влади і громадськості, що передбачають здійснення комплексу заходів духовного і соціально-економічного характеру, інтегрувати представників усіх соціальних прошарків населення на ідейній платформі визнання життя універсальною цінністю, бо вона є глибоко моральною категорією, що апелює до моральних засад особи, складаючи її основоположний імператив.

У різних країнах моральні основи життя суспільства часто пов'язані із пануючою релігійною течією. В усіх світових релігійних системах образи морального способу життя в основному схожі— життя і гідність людини визнаються найвищою цінністю. Наприклад, християнська традиція, яка протягом століть була соціокультурним контекстом розвитку нашої держави, сформувала певний культурно-ціннісний код, завдяки якому нашим співвітчизникам через традиції, спосіб життя предків легше сприйняти положення про те, що людина відмінна від усього живого в світі наявністю морального початку. Отримавши в акті творення моральний закон, «людина отримала певну неписану конституцію» [17].

Ціннісний вимір світогляду виражає єдність людського роду, спільність його історичної долі і в цьому відношенні підноситься над соціальною та етнічною відмінністю людей. Загальнолюдська ціннісна орієнтованість свідомості досягла в сучасному світі якісно нового стану, стала духовною основою згуртування різних держав, народів, рухів, індивідів у процесі попередження ядерної катастрофи, захисту довкілля та розв'язання екологічних та інших глобальних проблем [18, с. 647].

До того ж, останнім часом у науці з'явився термін «суспільний екологічний інтерес», що розуміється як синтез, результат компромісу між екологічними інтересами окремих громадян, соціальних груп, усього населення, юридичних осіб і держави (у тій їх частині, яка відбиває екологічні інтереси всього суспільства) у підтриманні якості довкілля, яка забезпечує життя, здоров'я людей та їх майбутніх поколінь. Думається, що поява в науці такого визначення категорії інтересу має всі підстави, оскільки дозволяє глибше вивчити проблеми реалізації права на безпечне навколишнє довкілля в усій складності суспільних процесів. У збереженні безпечного довкілля мають бути зацікавлені як окремі громадяни, так і суспільство в цілому, тому що екологічна безпека є частиною національної безпеки, умовою досягнення стійкого розвитку і збереження генофонду нації [6, с. 21].

Висновок. Необхідність парадигмально-імперативного оновлення сутності відносин держави і суспільства з Природою привертає все більшу увагу

державних, громадських, релігійних та наукових діячів, демонструючи з різним ступенем інтенсивності готовність світової спільноти до конструктивного діалогу, метою якого є збереження безпечного для життя і здоров'я довкілля, тим самим захищаючи фундаментальне для буття людини право на життя.

Новий світогляд, що формується в епоху загострення глобальної екологічної кризи, повинен бути екологізованим, а гармонію взаємин людини і довкілля необхідно віднести до визначальних правових засад, цілей правового розвитку суспільства, які складають сутнісну основу правової та соціальної державності, як про це свідчить досвід країн Європейського Союзу [1, с. 500–518; 2].

ЛІТЕРАТУРА

1. Дайнен, Д. Дедалі міцніший союз. Курс європейської інтеграції [Текст] / Д. Дайнен; пер. з англ. М. Марченко. – К. : «К.І.С.», 2006. – 696 с.
2. Лозо, В. И. Правовые основы экологической стратегии Европейского Союза (Концепция, программное обеспечение, систематизация и комментарий действующего законодательства ЕС) [Текст] : монографія / В. И. Лозо. – Х. : Право, 2008. – 368 с.
3. Андрейцев, В. І. Право екологічної безпеки [Текст] : монографія / В. І. Андрейцев. – К. : Знання-Прес, 2002. – 332 с.
4. Гетьман, А. П. Проблеми реформування екологічного законодавства: до питання про створення Екологічного кодексу України [Текст] / А. П. Гетьман // Вісн. Акад. правов. наук України. – 2006. – № 3 (46). – С. 172–181.
5. Шульга, М. В. Правові проблеми екологічної безпеки при здійсненні земельної реформи [Текст] / М. В. Шульга // Держ. буд. та місцев. самовряд. – Х. : АПрН України, НДІ держ. буд. та місцев. самовряд., 2002. – Вип. 2. – С. 93–103.
6. Бредіхіна, В. Л. Конституційні засади права громадян на безпечно навколишнє природне середовище [Текст] : монографія / В. Л. Бредіхіна; за ред. М. В. Шульги. – Х. : Видавець ФО-П Вапнярчук Н. М., 2008. – 168 с.
7. Нерсесянц, В. С. Філософія права [Текст] : учебник для вузов / В. С. Нерсесянц. – М. : Изд. гр. «Инфра-М», 1998. – 652 с.
8. Правове виховання в сучасній Україні [Текст] : монографія / А. П. Гетьман, Л. М. Герасіна, О. Г. Данильян та ін.; за ред. В. Я. Тація, А. П. Гетьмана, О. Г. Данильяна. – Х. : Право, 2010. – 368 с.
9. Кравцов, Р. В. Правовое воспитание личности в контексте аксиологии права [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.01; 12.00.11 / Р. В. Кравцов. – Челябинск, 2006. – 26 с.
10. Стреляева, В. В. Правовое воспитание в условиях становления правового государства [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.01 / В. В. Стреляева. – М., 2006. – 183 с.
11. Шефель, С. В. Екософія права [Текст] / С. В. Шефель // Наук. зап. Харк. ун-ту Повітр. Сил. Соціальна філософія, психологія. – 2008. – Вип. 1 (30). – С. 18–24.
12. Шилин, К. И. Экософские начала социологии будущего [Текст] / К. И. Шилин ; науч. ред. С. В. Шефель. – М. : Социум, 2000. – 352 с. – (Первая энциклопедия третьего тысячелетия ; т. 1).

13. Мунтян, В. Л. Правова охорона природи УРСР [Текст] : монографія / В. Л. Мунтян. – К. : Виша шк., 1982. – 231 с.
14. Рогова, О. Г. Право на життя в системі прав людини [Текст] : автореф. дис. ... канд. юрид. наук; спец. 12.00.01 / О. Г. Рогова. – Х., 2006. – 24 с.
15. Маєр-Абіх, К. М. Повстання на захист природи. Від доповіді до спільноті [Текст] / К. М. Маєр-Абіх ; пер. з нім. А.Єрмоленко. – К. : Лібра, 2004. – 196 с.
16. Шефель, С. В. Екософія права як форма діатропічної методології [Текст] / С. В. Шефель // Вісн. Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого : зб. наук. пр.; ред. кол.: А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2010. – Вип. 6. – С. 63–70. – (Сер. : Філософія, філософія права, політологія, соціологія).
17. Выступление Св. Патриарха Московского и Всея Руси Кирилла перед научной общественностью г. Днепропетровска // <http://www.verav.ru/common/mpublic.php?num=714>
18. Философский словарь 7-е изд., перераб. и доп. [Текст] / под ред. И. Т. Фролова. – М. : Республика, 2001. — 720 с.

ЦЕННОСТНАЯ ОРИЕНТАЦИЯ ЭКОПРАВОВОГО ВОСПИТАНИЯ

Захарова В. А.

Исследованы ценностные ориентиры экоправового воспитания, центральным среди которых является право на жизнь как фундаментальное, естественное и абсолютное право, необходимость защиты которого вызвана не только трагичными последствиями технократического образа жизни общества, но и ответственностью человека перед Природой и будущими поколениями.

Ключевые слова: *экоправовое воспитание, экософия права, экоправовое сознание, ценностная ориентация.*

THE VALUE GUIDES OF ECOLEGAL EDUCATION

Zakharova V. O.

In the article the value guides of ecolegal education is investigated, the main of which is the right to life as the fundamental, natural and absolute right, the necessity of its protection is related not only with tragic results of the technocratic lifestyle of society, but also with human responsibility to the Nature and future humanity.

Key words: *ecolegal education, ecosophy of law, ecolegal sense of justice, value guide.*

